GYANBODH
An International Multidisciplinary Peer Reviewed Journal
ISSN:3048-9792
Volume: 2
Issue: 6
November-December: 2025

માહિતી જરૂરિયાત અને વાંચનરસની પૂર્ણતામાં ગ્રંથાલયનું મહત્ત્વ

જગતાભાઈ પઢાર

રીસર્ચ સ્કોલર, ગ્રંથાલય અને માહિતી વિજ્ઞાન, સુરેન્દ્રનગર યુનિવર્સિટી, વઢવાણ

ડૉ. ભાવિકા કડીકર

ગ્રંથપાલ અને અસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર, ગ્રંથાલય અને માહિતી વિજ્ઞાન, સુરેન્દ્રનગર યુનિવર્સિટી, વઢવાણ

સારાંશ

આ સંશોધનપત્રમાં માહિતીની જરૂરિયાત અને વાંચનરસને પૂર્ણ કરવામાં ગ્રંથાલયની મહત્ત્વપૂર્ણ ભૂમિકા વિશે વિસ્તૃત રીતે ચર્ચા કરવામાં આવી છે. આજના ડિજિટલ અને ઝડપી યુગમાં લોકોને અભ્યાસ, કાર્ય, સમસ્યા હલ કરવા અને મનોરંજન માટે માહિતીની જરૂર પડે છે. વાંચનરસ એ જ્ઞાન મેળવવાનો સૌથી સારો માર્ગ છે, પરંતુ સોશિયલ મીડિયા અને મોબાઈલના કારણે વાંચનની આદત ઘટી રહી છે. ગ્રંથાલય માત્ર પુસ્તકોનો સંગ્રહ નથી, પરંતુ તે માહિતીનું કેન્દ્ર, વાંચનને પ્રોત્સાહન આપતું સ્થળ અને સમાજને જ્ઞાનવાન બનાવતું સંસ્થાન છે. આ પેપરમાં વિવિધ અભ્યાસો, કોષ્ટકો, આલેખો અને ઉદાહરણો દ્વારા ગ્રંથાલયની ભૂમિકા સમજાવવામાં આવી છે. ભારત અને ગુજરાતના સંદર્ભમાં પણ વાત કરવામાં આવી છે. આખરે સૂચનો આપવામાં આવ્યા છે કે કેવી રીતે ગ્રંથાલયોને વધુ મજબૂત બનાવી શકાય.

પ્રસ્તાવના

માનવ જીવનમાં માહિતી એ જીવનનો આધાર છે. પ્રાચીન કાળથી જ લોકો જ્ઞાન મેળવવા માટે વાંચન કરતા હતા. ભારતમાં નાલંદા અને તક્ષશિલા જેવી પ્રાચીન વિદ્યાપીઠોમાં મોટા ગ્રંથાલયો હતા, જ્યાં હજારો પુસ્તકો અને હસ્તપ્રતોનો સંગ્રહ હતો. આજે ડિજિટલ યુગમાં પણ ગ્રંથાલયનું મહત્ત્વ ઘટ્યું નથી, પરંતુ તે વધુ વધ્યું છે. ગ્રંથાલય માત્ર પુસ્તકોનો સંગ્રહ નથી, પરંતુ તે માહિતીનું મુખ્ય કેન્દ્ર છે અને વાંચનરસ વિકસાવવાનું સ્થળ છે.

GYANBODH
An International Multidisciplinary Peer Reviewed Journal
ISSN:3048-9792
Volume: 2
Issue: 6
November-December: 2025

ભારતમાં પબ્લિક લાઈબ્રેરી વ્યવસ્થાની શરૂઆત સ્વતંત્રતા પછી થઈ. 1951માં દિલ્હી પબ્લિક લાઈબ્રેરીની સ્થાપના યુનેસ્કો અને ભારત સરકારના સહયોગથી થઈ, જેને પ્રધાનમંત્રી જવાહરલાલ નેહરુએ ઉદ્ઘાટન કર્યું હતું. ત્યારબાદ રાજા રામમોહન રોય લાઈબ્રેરી ફાઉન્ડેશન (RRRLF) જેવી સંસ્થાઓએ ગ્રંથાલયોને મદદ કરવાનું કામ શરૂ કર્યું. આજે ભારતમાં લગભગ 46,746 પબ્લિક ગ્રંથાલયો છે, જે દેશના તમામ રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોમાં ફેલાયેલા છે.

ગુજરાતમાં પણ ગ્રંથાલયોની સારી વ્યવસ્થા છે. અહીં લગભગ 3,464 પબ્લિક ગ્રંથાલયો છે, જેમાંથી સરકારી ગ્રંથાલયો 197 છે. આમાં 33 જિલ્લા ગ્રંથાલયો અને 150 તાલુકા ગ્રંથાલયો સામેલ છે. અમદાવાદ અને વડોદરા જેવા શહેરોમાં બી.એમ.આઈ. લાઈબ્રેરી અને સેન્ટ્રલ લાઈબ્રેરી જેવા ઉત્તમ ગ્રંથાલયો છે. પરંતુ ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં હજુ પણ સુવિધાઓ ઓછી છે અને દર 10 લાખ વસ્તી પર માત્ર 47 ગ્રંથાલયો છે.

આજે યુવાનો મોબાઈલ અને સોશિયલ મીડિયા પર દરરોજ 3–4 કલાકથી વધુ સમય વિતાવે છે. પરંતુ પુસ્તક વાંચવામાં માત્ર 10–15 મિનિટ જ આપે છે. આ સ્થિતિમાં ગ્રંથાલયો વાંચનરસ જગાડવા અને માહિતી જરૂરિયાત પૂરી કરવામાં મહત્ત્વની ભૂમિકા ભજવે છે. તાજેતરના આંકડા અનુસાર ભારતીયો વાર્ષિક સરેરાશ 16 પુસ્તકો વાંચે છે, જે વિશ્વમાં બીજા ક્રમે છે. આમાં ડિજિટલ વાંચન પણ સામેલ છે. પરંતુ હજુ પણ વાંચનની આદત વધારવા માટે ગ્રંથાલયોને વધુ મજબૂત બનાવવાની જરૂર છે.

આ સંશોધનપત્રમાં માહિતી જરૂરિયાત અને વાંચનરસની પૂર્ણતામાં ગ્રંથાલયની ભૂમિકા વિશે વિસ્તારથી ચર્ચા કરવામાં આવી છે. તેમાં ભારત અને ગુજરાતના સંદર્ભમાં વર્તમાન સ્થિતિ, પડકારો, સૂચનો અને અભ્યાસોના તારણોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. આ પેપરનો હેતુ એ છે કે લોકોને ગ્રંથાલયોના મહત્ત્વ વિશે જાગૃત કરવું અને વાંચન સંસ્કૃતિને પ્રોત્સાહન આપવું.

માહિતી જરૂરિયાત

માહિતી જરૂરિયાત એ વ્યક્તિની અંદરની ભૂખ છે જે તેને જવાબ શોધવા માટે પ્રેરે છે. આ જરૂરિયાત વિના કોઈ પણ વ્યક્તિ આગળ વધી શકતી નથી. તેને મુખ્યત્વે ત્રણ પ્રકારમાં વહેંચી શકાય છે. પહેલો પ્રકાર છે જ્ઞાનવર્ધક જરૂરિયાત, જેમાં વ્યક્તિ નવું જ્ઞાન મેળવવા માગે છે. બીજો છે વ્યવસાયિક અને

GYANBODH
An International Multidisciplinary Peer Reviewed Journal
ISSN:3048-9792
Volume: 2
Issue: 6
November-December: 2025

અભ્યાસ જરૂરિયાત, જેમાં પરીક્ષા પાસ કરવા કે કામમાં મદદ માટે માહિતી જોઈએ છે. ત્રીજો છે મનોરંજન અને સમય પસાર કરવાની જરૂરિયાત, જેમાં નવલકથા કે વાર્તા વાંચીને આનંદ મેળવવો હોય છે. ગ્રંથાલય આ તમામ જરૂરિયાતોને પુસ્તકો, સામયિકો, ઈ–બુક્સ અને ઈન્ટરનેટ દ્વારા સરળતાથી પૂરી કરે છે. તે વ્યક્તિને એક જ જગ્યાએ બધું મળે તેવું વાતાવરણ આપે છે.

વાંચનરસ વ્યક્તિને નવા વિચારો આપે છે, સહાનુભૂતિ વધારે છે અને વ્યક્તિત્વને સુધારે છે. તે વ્યક્તિને વધુ સમજદાર અને સારો બનાવે છે. પરંતુ આજના સમયમાં વાંચનરસ ઘટી રહ્યો છે. ભારતમાં સોશિયલ મીડિયા, ટીવી અને વીડિયો ગેમ્સના કારણે લોકો પુસ્તકો તરફ ઓછું ધ્યાન આપે છે. યુવાનોમાં આ સમસ્યા વધુ જોવા મળે છે. કેટલાક અભ્યાસો અનુસાર ભારતમાં ઘણા લોકો નિયમિત વાંચન કરતા નથી, પરંતુ તાજેતરના સર્વેમાં જોવા મળ્યું છે કે ભારતીયો વાર્ષિક સરેરાશ 16 પુસ્તકો વાંચે છે, જે વિશ્વમાં બીજા ક્રમે છે. આમાં ડિજિટલ વાંચન પણ સામેલ છે. પરંતુ ઘણા લોકો માને છે કે આ આંકડા મુખ્યત્વે અભ્યાસ અને ડિજિટલ સામગ્રીને કારણે વધ્યા છે.

ગ્રંથાલયનું મહત્ત્વ આજના સમયમાં ખૂબ વધારે છે. ગ્રંથાલય મફતમાં વિવિધ પ્રકારના પુસ્તકો પૂરા પાડે છે. તે વાંચન કાર્યક્રમો યોજે છે જેમ કે વાર્તા કથન, પુસ્તક પ્રદર્શન, બુક ક્લબ અને લેખકો સાથે વાતચીત. આ કાર્યક્રમો લોકોને વાંચન તરફ આકર્ષે છે. આજે ઘણા ગ્રંથાલયો ડિજિટલ સેવાઓ પણ આપે છે જેમ કે ઈ–લાઈબ્રેરી અને ઓનલાઈન જર્નલ્સ. ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં મોબાઈલ લાઈબ્રેરી અને સમુદાય કેન્દ્રો દ્વારા પણ વાંચનને પ્રોત્સાહન મળે છે. અભ્યાસો દર્શાવે છે કે જ્યાં ગ્રંથાલય સક્રિય અને સારી રીતે ચાલતા હોય ત્યાં વાંચનરસ 30 થી 40 ટકા વધુ જોવા મળે છે. ગુજરાતમાં પણ અમદાવાદ અને વડોદરા જેવા શહેરોમાં સારા ગ્રંથાલયો છે જે વાંચન સંસ્કૃતિને જીવંત રાખે છે.

આમ, ગ્રંથાલય માહિતી જરૂરિયાતને પૂરી કરે છે અને વાંચનરસને વધારે છે. તે સમાજને જ્ઞાનવાન બનાવવામાં મદદ કરે છે. જો આપણે ગ્રંથાલયોને વધુ મજબૂત બનાવીએ તો વાંચનની આદત પાછી આવી શકે છે અને લોકો વધુ સારા વિચારો સાથે જીવી શકે છે.

GYANBODH
An International Multidisciplinary Peer Reviewed Journal
ISSN:3048-9792
Volume: 2
Issue: 6
November-December: 2025

વાંચનરસનું મહત્ત્વ અને વર્તમાન સ્થિતિ

ભારતમાં પબ્લિક ગ્રંથાલયોની સંખ્યા હાલમાં લગભગ 46,746 છે. આ આંકડો રાજા રામમોહન રોય લાઈબ્રેરી ફાઉન્ડેશન દ્વારા આપવામાં આવ્યો છે. આ ગ્રંથાલયો દેશના તમામ રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોમાં ફેલાયેલા છે. પરંતુ ઘણા ગ્રંથાલયોમાં પુસ્તકો જૂના છે. તેમાં આધુનિક સુવિધાઓ જેમ કે કમ્પ્યુટર, ઈન્ટરનેટ અને ડિજિટલ સંગ્રહ ઓછા છે. ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં ઘણી જગ્યાએ ગ્રંથાલયોની સ્થિતિ ખરાબ છે. ત્યાં પુસ્તકોની સંખ્યા ઓછી છે અને વાચકો પણ ઓછા આવે છે. શહેરી વિસ્તારોમાં પણ કેટલાક ગ્રંથાલયોમાં જાળવણીની સમસ્યા છે. આ કારણે લોકોને ગ્રંથાલયનો પૂરો લાભ મળતો નથી.

ગુજરાતમાં પબ્લિક ગ્રંથાલયોની સ્થિતિ થોડી અલગ છે. રાજ્યમાં લગભગ 3,464 પબ્લિક ગ્રંથાલયો છે. પરંતુ સરકારી ગ્રંથાલયોની સંખ્યા 197 છે. આમાં 33 જિલ્લા ગ્રંથાલયો અને 150 તાલુકા ગ્રંથાલયો સામેલ છે. ગુજરાતમાં દર 10 લાખ વસ્તી પર માત્ર 47 પબ્લિક ગ્રંથાલયો છે. આ આંકડો દેશના અન્ય રાજ્યોની તુલનામાં ઓછો છે. ઉદાહરણ તરીકે કેરળમાં આ સંખ્યા 233 છે. ગુજરાતમાં પણ ઘણા ગ્રંથાલયોમાં પુસ્તકો જૂના છે અને નવી પુસ્તકો ઓછી આવે છે. સુવિધાઓમાં પણ કમી છે. તેમ છતાં રાજ્ય સરકારે તાજેતરમાં 71 નવા તાલુકા ગ્રંથાલયો બનાવવાની મંજૂરી આપી છે. આથી ભવિષ્યમાં સ્થિતિ સુધરી શકે છે.

ગુજરાતના કેટલાક ગ્રંથાલયો ખૂબ જ સારા છે. અમદાવાદમાં બી.એમ.આઈ. લાઈબ્રેરી એક સારું ઉદાહરણ છે. તેમાં વિવિધ પ્રકારના પુસ્તકો અને સારી વ્યવસ્થા છે. વડોદરામાં સેન્ટ્રલ લાઈબ્રેરી પણ પ્રખ્યાત છે. આ ગ્રંથાલય સયાજીરાવ ગાયકવાડ ત્રીજાના સમયમાં બનેલું છે. તેમાં લગભગ 289,966 પુસ્તકો છે. તેમાંથી 115,649 ગુજરાતીમાં છે. આ ગ્રંથાલયમાં આશરે 8,000 સક્રિય સભ્યો છે. તેમાં કમ્પ્યુટરાઈઝ્ડ સિસ્ટમ અને બાળકો માટે વિડિયો સુવિધા પણ છે. આ ઉપરાંત તે 'લાઈબ્રેરી ઓન વ્હીલ્સ' કાર્યક્રમ ચલાવે છે જે 90 ગામોમાં પુસ્તકો પહોંચાડે છે.

આજે ગુજરાતમાં યુવાનો પણ ગ્રંથાલયોને નવું જીવન આપી રહ્યા છે. અમદાવાદના કોલેજ વિદ્યાર્થીઓ હીત દોશી અને ઓમ ઠક્કરે 'યોર રીડિંગ સર્કલ' નામની પહેલ શરૂ કરી છે. તેઓએ શહેરના જાહેર

GYANBODH
An International Multidisciplinary Peer Reviewed Journal
ISSN:3048-9792
Volume: 2
Issue: 6
November-December: 2025

ઉદ્યાનોમાં મફત મિની લાઈબ્રેરીઓ બનાવી છે. આ મિની લાઈબ્રેરીઓમાં પુસ્તકોના બોક્સ રાખવામાં આવે છે. કોઈ પણ વ્યક્તિ પુસ્તક વાંચી શકે છે અને પછી પાછું મૂકી શકે છે. આ પહેલ વાંચનને પ્રોત્સાહન આપે છે. તે યુવાનોને પુસ્તકો તરફ આકર્ષે છે. આવી નાની પહેલથી જાહેર ઉદ્યાનો વાંચનના કેન્દ્ર બની રહ્યા છે. આ બધું જોઈને લાગે છે કે ગ્રંથાલયોની સ્થિતિમાં સુધારો થઈ રહ્યો છે. પરંતુ હજુ પણ ઘણું કામ બાકી છે. સરકાર અને સમાજે સાથે મળીને વધુ ગ્રંથાલયો બનાવવા અને તેમને આધુનિક બનાવવા જોઈએ. અભ્યાસો દર્શાવે છે કે જ્યાં ગ્રંથાલય સક્રિય હોય ત્યાં વાંચનરસ 30–40% વધુ હોય છે.

અભ્યાસો અને તારણો

વિવિધ અભ્યાસોમાં જોવા મળ્યું છે કે ગ્રંથાલય વપરાશકર્તાઓમાં વાંચનરસ વધુ હોય છે.

કોષ્ટક 1: વિદ્યાર્થીઓમાં વાંચનના હેતુ

વાંચનનો હેતુ	પ્રતિશત (%)
વર્તમાન બાબતો જાણવા માટે	31.73
સ્વ–પ્રેરણા માટે	28.27
શોખ તરીકે	23.73
પરીક્ષા પાસ કરવા માટે	16.27

કોષ્ટક 2: ઈન્ટરનેટ યુગમાં વાંચન આદતો

વર્ગ	પુસ્તક વાંચન સમય (સપ્તાહમાં કલાક)	સોશિયલ મીડિયા સમય (કલાક)
વિદ્યાર્થી	5–7	20–25
અધ્યાપક	10–12	10–15
સામાન્ય વ્યક્તિ	3–5	15–20

GYANBODH
An International Multidisciplinary Peer Reviewed Journal
ISSN:3048-9792
Volume: 2
Issue: 6
November-December: 2025

પડકારો

ગ્રંથાલયો સામે આજે ઘણા મોટા પડકારો છે. સૌથી મોટો પડકાર છે અપૂરતું ભંડોળ. ભારતમાં ઘણા પબ્લિક ગ્રંથાલયોને પૂરતા પૈસા નથી મળતા. આ કારણે નવા પુસ્તકો ખરીદી શકાતા નથી અને જૂના પુસ્તકો જ રહી જાય છે. જૂના પુસ્તકોને કારણે વાચકોને નવી માહિતી મળતી નથી. બીજો મોટો પડકાર છે ડિજિટલ વિભાજન. ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં ઈન્ટરનેટ અને વીજળીની સારી સુવિધા નથી. આથી ડિજિટલ લાઈબ્રેરી અને ઓનલાઈન સેવાઓ ગામડાઓમાં પહોંચતી નથી. શહેરોમાં આ સુવિધા છે પરંતુ ગામડાઓમાં લોકો ડિજિટલ દુનિયાથી દૂર રહે છે.

ત્રીજો પડકાર છે લોકોમાં જાગૃતિની કમી. ઘણા લોકોને ખબર જ નથી કે ગ્રંથાલયમાં મફત પુસ્તકો અને અન્ય સુવિધાઓ મળે છે. યુવાનો સોશિયલ મીડિયા પર વધુ સમય વિતાવે છે અને ગ્રંથાલય તરફ ધ્યાન આપતા નથી. આ કારણે ગ્રંથાલયોમાં વાચકો ઓછા આવે છે. છેલ્લો મોટો પડકાર છે લાઈબ્રેરિયનની અછત. ઘણા ગ્રંથાલયોમાં પૂરતા તાલીમબદ્ધ લાઈબ્રેરિયન નથી. જે છે તેઓને ડિજિટલ તાલીમ પણ ઓછી મળે છે. આથી ગ્રંથાલયનું સારું સંચાલન થતું નથી અને નવી સેવાઓ શરૂ કરવામાં મુશ્કેલી પડે છે.

સૂચનો

આ પડકારોને દૂર કરવા માટે કેટલીક સારી સૂચનો છે. સરકારે ગ્રંથાલયોને વધુ ભંડોળ આપવું જોઈએ. દર વર્ષે બજેટમાં ગ્રંથાલયો માટે વધુ પૈસા રાખવા જોઈએ જેથી નવા પુસ્તકો ખરીદી શકાય અને સુવિધાઓ વધારી શકાય. શાળાઓમાં લાઈબ્રેરીને અનિવાર્ય બનાવવી જોઈએ. દરેક શાળામાં સારી લાઈબ્રેરી હોવી જોઈએ અને બાળકોને વાંચનની આદત નાનપણથી જ આવે તે માટે કાર્યક્રમો યોજવા જોઈએ.

ડિજિટલ લાઈબ્રેરી અને મોબાઈલ એપ્સ વિકસાવવી જરૂરી છે. ગુજરાતીમાં વધુ ઈ–બુક્સ અને ઓનલાઈન સામગ્રી બનાવવી જોઈએ. ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં ઈન્ટરનેટ પહોંચાડવા માટે સરકારે કામ કરવું જોઈએ. વાંચન મહિના અને સ્પર્ધાઓ યોજવી જોઈએ. દર વર્ષે વાંચન મહિનો ઉજવીને પુસ્તક વાંચન સ્પર્ધા, ક્વિઝ અને વાર્તા કથન કાર્યક્રમો કરવા જોઈએ. આથી લોકોમાં જાગૃતિ આવશે.

ગુજરાતમાં વધુ મિની લાઈબ્રેરી પાર્કમાં શરૂ કરવી જોઈએ. અમદાવાદ જેવા શહેરોમાં પાર્કમાં નાની લાઈબ્રેરીઓ બનાવવાથી લોકો સરળતાથી પુસ્તકો વાંચી શકે છે. આવી નાની પહેલથી વાંચનરસ વધશે અને ગ્રંથાલયોનું મહત્ત્વ લોકો સમજશે. આ બધું કરવાથી ગ્રંથાલયો મજબૂત બનશે અને સમાજ વધુ જ્ઞાનવાન થશે.

ઉપસંહાર

ગ્રંથાલય માહિતી જરૂરિયાતને પૂરી કરે છે અને વાંચનરસને જીવંત રાખે છે. જો આપણે ગ્રંથાલયોને મજબૂત બનાવીએ તો આવનારી પેઢી વધુ જ્ઞાનવાન, વિચારશીલ અને વિકસિત બનશે. સમાજ, સરકાર અને શિક્ષણ સંસ્થાઓએ સાથે મળીને આ કાર્ય કરવું જોઈએ. ડિજિટલ અને પરંપરાગત ગ્રંથાલયોનું સંયોજન આજના સમય માટે જરૂરી છે. આમ કરવાથી ભારત વિશ્વનું જ્ઞાન કેન્દ્ર બની શકે છે.

સંદર્ભ

1. કડીકર, ભાવિકા (2020). ગૂજરાત વિદ્યાપીઠના પીએચ.ડી. અને એમ.ફિલ. ઉપભોક્તાઓની માહિતી પ્રાપ્તિની વર્તણૂકનો અભ્યાસઃ એક અધ્યયન. અમદાવાદઃ ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી
2. કડીકર, ભાવિકા (2025). ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ અને ગુજરાત યુનિવર્સિટીના પીએચ.ડી. ઉપભોક્તાઓની માહિતી પ્રાપ્તિ વર્તણૂક: એક તુલનાત્મક અધ્યયન. વઢવાણ: સુરેન્દ્રનગર યુનિવર્સિટી
3. કડીકર, ભાવિકા. (2023). ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય દ્વારા વાંચકોને મળતી સેવાઓ અને સુવિધાઓઃ એક અધ્યયન. Vidhyayana - An International Multidisciplinary Peer-Reviewed E-Journal 8(5): 1-12.
4. Aina, A. J., Ogungbeni, J. I., Adigun, J. A. and Ogundipe, T. C. (2011). Poor reading habits among Nigerians: The role of libraries. Library Philosophy and Practice, Article 505.

ISSN:3048-9792
Volume: 2
Issue: 6
November-December: 2025

5. Jawale, J. N. (2019). The role of libraries in promoting reading culture. KLIBJ LIS, 7(5). http://www.klibjlis.com/7.5.2.pdf
6. Malipatil, B. (2021). Role of public libraries in promoting reading habits. Library Progress (International), 41(1), 138-143.
7. Somal, R. K. (2020). Reading habits and interests of users of Punjabi University Patiala and Panjab University Chandigarh in the internet era: A comparative study. Punjabi University.
8. Sunil Kumar, M. (2017). Information seeking behaviour of the students and faculty members of National Institute of Fashion Technology NIFT institutes in India: A study. University of Mysore.